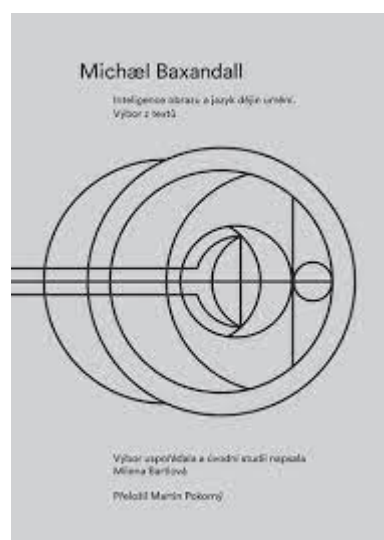

Inteligencia obrazu a jazyk dejín umenia

Katarína Ihringová

Ihringová, K.: *Inteligencia obrazu a jazyk dejín umenia*. In: *Ostium*, roč. 17, 2021, č. 1.

Michael Baxandall: *Intelligence obrazu a jazyk dejín umění. Výbor z textů* (Výber usporiadala a úvodnú štúdiu napísala Milena Bartlová). Praha: UMPRUM, 2019. 240 s.

Michael Baxandall (1933 – 2008), najvýraznejší britský historik umenia svojej doby, člen Britskej a Americkej akadémie vied, profesor na Oxfordskej univerzite v Londýne, člen Warburgovho inštitútu v Londýne, ale aj pokračovateľ myšlienok Ernsta H. Gombricha a autor jednej z najvplyvnejších kníh dejín umenia. Jeho kniha *Painting and Experience in Fifteenth Century Italy: A Primer in the Social History of Pictorial Style* (1972) bola dvojicou autorov Richard Shone a John-Paul Stonard v podnetnej publikácii *The Books that Shaped Art History* (Londýn, 2013) zaradená medzi 16 najvplyvnejších kníh z oblasti dejín umenia, ktoré by každý teoretik a historik umenia mal mať vo svojej knižnici.

Kniha *Intelligence obrazu a jazyk dejín umění* je výberom textov, ktoré zostavila česká historička a teoretička umenia Milena Bartlová. Prostredníctvom série ôsmich, chronologicky zoradených textov predstavila široký teoretický a historický záber Michaela Baxandalla v oblasti umenia. A hoci niektoré jeho štúdie už boli do českého jazyka preložené vďaka Ladislavovi Kesnerovi, predsa len takáto širokospektrálnosť jeho myšlienkového uvažovania o podstate umenia je nielenže zaujímavá, ale aj nutná pre uvedomenie si bohatosti metodologických prístupov v jeho dejinách. Baxandallova originalita uvažovania o umení pravdepodobne vyplývala z jeho živého záujmu nielen o samotné umenie, ale i o širší, kontextuálny presah do oblasti jazyka, kultúry a vedy, predovšetkým tej o obraze a pohľade. Séria vybraných textov je dôkazom toho, že hľadanie zmyslu umeleckého diela nemusí byť spájané len s ikonografickou analýzou. Mikroskopický pohľad na kultúrno-spoločenské podmienky zásadným spôsobom vplývajúce a podmieňujúce myslenie a tvorenie umelca sa stali novým príspevkom do umenovedných diskusií posledných troch desaťročí minulého 20. storočia.

Text s názvom *Obchodné podmienky* je výňatkom z knihy *Painting and Experience in Fifteenth Century Italy: A Primer in the Social History of Pictorial Style* a prezentuje Baxandallovo uvažovanie

o talianskej, predovšetkým florentskej malbe 15. storočia. Umenie a umelecké dielo je prezentované ako médium vstupujúce do rôznorodých spoločenských vzťahov, súčasťou ktorých sú umelci, mecenáši, cirkevní hodnostári, objednávateľia a vnímatelia umenia. Umenie bolo absolútnou súčasťou ich každodenných životných skúseností, preto renesančný štýl tvorenia bol poznamenaný sociálnymi, spoločenskými i kultúrnymi zvyklosťami, ktoré sa do umenia vždy pretavili. Baxandall zložil velikánov renesančného umenia z nedosiahnuteľných piedestálov na úroveň ľudskej skúsenosti. Jej súčasťou bolo chápanie umenia ako komodity, za ktorú sa platí, a tiež cez postupné oslobodzovanie sa od nákladných materiálov (zlato, ultramarín), ktoré nahradilo remeselné zdokonaľovanie sa umelcov, ale aj umelcova tvrdá práca a obeta. Baxandall priniesol nové chápanie renesančného umenia, ktoré bolo podmienené veľkou interakciou s divákovým vnímaním ochotným prijať umenie ako súčasť každodennosti.

Ďalšiu Baxandallovu knihu vydanú v roku 1980 s názvom *Nemeckí renesanční rezbári v lipovom dreve* zastupujú v predloženej publikácii dve štúdie: *Vytyčovanie identít* a *Dobové oko*. V nich charakterizuje kľúčový pojem svojej teórie, ktorým je „dobové oko“. Baxandall bol presvedčený, že každý človek spracováva vizuálne podnety vo svojom mozgu odlišným spôsobom, pričom sa opiera o vrodené a kultúrne podmienené skúsenosti. Táto kombinácia skúseností sa nakoniec pretavuje do podoby umeleckého diela. V prípade existencie rezbárskych diel neskorej gotiky to boli napríklad aj zaoblené tvary gotického písma. No okrem spomenutých spoločenských podmienok, ktoré sú v umení vždy prítomné, tu existuje aj čosi, čo Baxandall nazýva individuálnym štýlom. Ten je však veľmi ťažko postihnuteľný, pretože nejde o celospoločenské znaky, ale skôr o autorské jedinečnosti. Kým tento pojem sa v umeleckých traktátoch talianskej renesancie (Vasari, Landino) spája s presnou kresbou, vhodne zvolenou farbou či gráciou umeleckého prejavu, v nemeckom sochárstve sa objavujú skôr pojmy ako slobodné dielo, vlastný dôvtip, umelecké znalosti či originalita. Nemecké umenie obdobia neskorej gotiky tak podľa Baxandalla omnoho viac podporovalo jedinečnosť, individuálny štýl a autorskú originalitu než talianske umenie, ktoré zdôrazňovalo kopírovanie a reprodukovanie antických predlôh či prírody.

V roku 1985 Baxandall vydal súbor prednášok pod názvom *Vzorcie zámerov: Historické vysvetľovanie obrazov*. V predloženej publikácii Mileny Bartlovej ju prezentujú tri samostatné štúdie: *Jazyk a vysvetlenie, Historický objekt: Forth Bridge Benjamina Bakera a Kahnweilerov portrét Pabla Picassa*. V sérii prípadových štúdií Baxandall rieši problémy historika umenia, ktorými sa musí zaoberať pri popisovaní a analýze každého umeleckého diela. V jednotlivých štúdiách rozoberá príklady z umenia konca 18. storočia a prvej polovice 20. storočia, teda už nie príklady z renesančného umenia, ktoré zohráva v jeho štúdiách kľúčovú rolu. Zaujímavý je aj výber liatinového mosta, ktorý bol vybudovaný v rokoch 1882 - 1890 cez záliv Forth v Škótsku. Ide o pomerne neštandardný, ba dokonca provokatívny príklad, pretože Baxandall ho postavil na úroveň klasických diel vysokého umenia a na jeho báze rieši problémy historika umenia. To, čo je však na jednotlivých štúdiách zaujímavé a podnetné na premýšľanie, je úvaha zaoberajúca sa vzťahom slova (popisu) a diela (obrazu). Autora zaujíma myšlienka, aké stanovisko by historik umenia mal zastať pri popisovaní diela a aký vzťah má napísané slovo k samotnému dielu. Dokážu slová obsiahnuť podstatu diela? A môže popis obrazu reprodukovať akt pozerania sa na obraz? Baxandallova odpoveď je viac než zaujímavá: slová historika umenia nereprezentujú obraz, ale myšlienku, ktorá sa spája s daným dielom. Popis nikdy nepredkladá spodobenie obrazu, ale reprezentáciu uvažovania o obraze. Popis obrazu nie je reprezentáciou obrazu, ani reprezentáciou videnia obrazu, ale reprezentáciou našich vlastných úvah o obraze.

Štúdia *Kahnweilerov portrét Pabla Picassa* upriamuje čitateľovu pozornosť na jedného z najvýznamnejších umelcov moderného umenia - na Pabla Picassa a jeho obraz z roku 1910. Ide o portrét Daniela-Henry Kahnweilera, významného zberateľa a obchodníka s umením, ktorý si v roku 1907 založil v Paríži vlastnú galériu s umením. Aj vďaka nej mohol propagovať avantgardné umenie,

ktoré v danom čase stálo na okraji záujmu umeleckej kritiky, a tým podnietiť rozvoj trhu s umením. Práve spoločenský problém umeleckého trhu sa stal centrom záujmu Michaela Baxandalla. Na Picassov obraz patriaci k vrcholom analytického kubizmu je tak nazerané z nového uhla pohľadu. Už nie cez jeho analýzu formálnej vrstvy, ale cez inštitucionálny rámec, súčasťou ktorého je práve trh s umením. Jeho podobu a charakter vždy určuje niekoľko činiteľov: výstavné Salóny umožňujúce prezentovať diela moderných umelcov, periodiká píšuce o umení a obchodníci umenia ochotní predávať tieto diela. Podľa Baxandalla všetky spomenuté činitele a najmä ich vzájomná súhra určujú úspech či neúspech autora a jeho diela. Na maliara je tak nazerané ako človeka stojaceho uprostred komplexného kultúrneho diania.

Myslenie Michaela Baxandalla je v dejinách umenovedy špecifické a ťažko porovnateľné s inými metodologickými postupmi. Vďaka jeho mimoriadnym vizuálnym a jazykovým schopnostiam, ako i veľmi širokému historickému záberu - od Botticelliho a Piera della Francesca až po Hogartha, Chardina, osvietencov a Pabla Picassa - dokázal prezentovať svoje videnie umenia ako i myslenie o umení pútavým spôsobom. Okrem kľúčového pojmu „dobové oko“, ktorým sa zapísal do teórie videnia či sociálneho nazerania na umenie, to bolo najmä uvažovanie o postavení historika umenia v zložitom procese vývoja a premien vizuálneho umenia. Jedna z jeho otázok, ktorú si položil v knihe *Vzorcie zámerov: Historické vysvetľovanie obrazov*, sa týka práve jeho pozície v umeleckom procese. Aký vzťah majú slová vyslovené historikom umenia k samotnému dielu/obrazu? A čo nám tieto slová dokážu o obraze povedať? Sú jeho reprezentáciou? Baxandallova odpoveď je jednoznačná: slová historika umenia nedokážu zachytiť celé bohatstvo ukryté v obraze. Slovný popis nie je reprezentáciou obrazu ani reprezentáciou videnia obrazu. Je však reprezentáciou našich vlastných úvah o obraze.

Mgr. Katarína Ihringová, PhD.
Katedra dejín a teórie umenia
Filozofická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Hornopotočná 23
918 43 Trnava
e-mail: katarina.ihringova@truni.sk